

ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUK İNSANSIZ HAVA ARAÇLARININ KULLANILDIĞI OPERASYONLARDA ŞEFFAFLIK YÜKÜMLÜLÜĞÜ YARATIR MI?

DOES INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW CREATE AN OBLIGATION OF
TRANSPARENCY IN OPERATIONS USING UNMANNED AERIAL VEHICLES?

Berkant AKKUŞ¹

Öz

İnsansız hava araçlarının silahlı çatışmalarda aktif olarak kullanılmaya başlanmasıyla beraber saldırıların hukuki dayanağının açıklanması, hedeflerin kimliğinin belirlenmesi, sivil kayıpların kamuoyuyla paylaşılması, tarafsız ve etkin soruşturmanın yürütülmesine yönelik endişeler giderek artmaktadır. Bu gerekçelerle, şeffaflık eksikliği insansız hava araçlarının kullanıldığı operasyonlarda hayati bir konumdur. Uluslararası insancıl hukuk devletlere açık bir şeffaflık yükümlülüğü getirmemektedir. Ancak uluslararası toplumda şeffaflığın sağlanmasına yönelik bir eğilim bulunmaktadır. Bu makale uluslararası insancıl hukukta şeffaflık yükümlülüğünün hukuki temellerini araştırmaktadır. Cenevre Sözleşmeleri'nin Ortak 1. Maddesinde yer alan saygı gösterme, saygı gösterilmesini sağlama ve soruşturma görevinin şeffaflık yükümlülüğü için bir temel oluşturduğu savunulmaktadır. Etkili başvuru hakkı ve hakikat hakkı, şeffaflık yükümlülüğüne doğru bir yönelim yarattığı için makalede incelenmektedir. Şeffaflık yükümlülüğünün hukukun üstünlüğünün sağlanmasında öneme sahip olduğu gerekçesiyle, bu makalenin araştırma sonuçları uluslararası insancıl hukukta şeffaflık için bir hukuki temel oluşturmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası insancıl hukuk, şeffaflık, insansız hava araçları, ortak madde 1

Abstract

With the active use of unmanned aerial vehicles in armed conflicts, there are growing concerns about the legal basis for attacks, the identification of targets, the public disclosure of civilian casualties, and the conduct of impartial and effective investigations. For these reasons, lack of transparency is crucial in operations using drones. International humanitarian law does not impose a clear transparency obligation on states. However, there is a trend in the international community towards transparency. This article explores the legal foundations of the transparency obligation in international humanitarian law. It is argued that the duty to respect, ensure respect and investigate in Common Article 1 of the Geneva Conventions provides a basis for the obligation of transparency. The right to effective remedy and the right to truth are examined in the article as they create a trend towards the obligation of transparency. Given the importance of the duty of transparency in ensuring the rule of law, the research results of this article aim to provide a legal basis for transparency in international humanitarian law.

Keywords: International humanitarian law, transparency, unmanned aerial vehicles, common article 1

---

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Girne Amerikan Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, berkantakus91@gmail.com, 0000-0001-6652-2512

GİRİŞ

Şeffaflık, tanımlanması zor bir kavramdır (Bianchi, 2013, s. 9). Bunun başlıca nedeni, farklı bağlamlarda farklı şekillerde gelişmiş olması ve dolayısıyla birçok anlama gelmesidir. Şeffaflığın her bir durum için ortak kabul edilen tek bir tanımı yoktur. Şeffaflık saydam olma durumu olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2022). Şeffaf bir malzeme veya eşyanın ışığın geçmesine izin vermesi ve böylece arkasındaki nesnelerin belirgin bir şekilde görülebilmesi; algılanması veya tespit edilmesi kolay; kolayca algılanabilen düşünce veya duygulara sahip olmak; açık; ve bir kuruluşun veya faaliyetlerinin kamu denetimine açık olması olarak tanımlanmaktadır (Cambridge Dictionaries, 2022). Genel olarak şeffaflık, açıklıktan bahsetmek, eylem ve düşüncelerin net bir şekilde görülmesini sağlamak ve kamu denetimini kolaylaştırmak için kullanılan bir kavramdır. Şeffaflığın özel kapsamı ve bundan kaynaklanan sonuçlar, kullanıldığı bağlama bağlı olacaktır.

Uluslararası hukukta şeffaflığa yönelik eğilimler oldukça yenidir. Geleneksel olarak uluslararası hukuk, şeffaflık gerekliliklerine uygun olmayan gizli anlaşmalar ve müzakereler içeren uluslararası diplomasi ile ilişkilendirilmiştir. Ancak bu gizlilik kültürünün, uluslararası toplum tarafından sürekli dile getirilen endişeler nedeniyle, yerini şeffaflık çağrılarına bıraktığı gözlemlenmektedir. Bu değişim, uluslararası hukukun özel karakterinden kamusal karakterine doğru yaşanan yaklaşım değişiminin sonucudur (Peters, 2013, s. 536). Yine bu bağlamda şeffaflık tekil bir kavram olmayıp genellikle bilgi, meşruiyet ve hesap verebilirlik, katılımcı demokrasi ve iyi yönetim ile ilişkilendirilmektedir (Gupta & Mason, 2014, s. 3). Şeffaflığın birçok amacı kolaylaştıran ve daha büyük bir bütünün parçası olan destekleyici bir rolde var olduğu söylenebilir.

Şeffaflık gibi geniş bir kavramın hakkını vermek adına, bu çalışma şeffaflığı tanımlamaya çalışmamaktadır. Şeffaflık, çalışma boyunca, bilgiye erişim, hesap verebilirlik, soruşturma, çözüm, gözetim ve izleme vb. kavramları içinde barındıran bir şemsiye terim olarak görülecektir. Şeffaflık ile bu kavramlar arasındaki ilişki, karşılıklı fayda sağlayan bir ilişki olarak öngörülmektedir. Bu kavramlar şeffaflığı teşvik eder ve şeffaflık da bu kavramların etkili bir şekilde uygulanmasını kolaylaştırır. Dolayısıyla, şeffaflık hem bir amaç hem de bir araçtır.

Şeffaflık, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü Madde 38(1)(c) kapsamında uluslararası hukukun genel bir ilkesi olarak nitelendirilmek için yeterli desteğe ve tanımsal netliğe sahip değildir. Benzer şekilde, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü Madde 38(1)(b) kapsamında henüz uluslararası teamül hukuku olarak kabul edilmemektedir. Uluslararası hukukun geleneksel kaynakları arasında statüsü olmamasına rağmen, şeffaflığın özerk bir kavram olarak var olduğu açıktır. Genel nitelikte normatif emir anlamında bir ilkeye dönüştüğü iddia edilmektedir (Preuss, 2014, s. 827). Bu tür ilkelerin uluslararası hukuk süreçlerine önemli ölçüde katkıda bulunduğu inkar edilemez. Uluslararası hukuk kurallarının içeriğini, yorumlanmasını ve uygulanmasını çağdaş değer yargılarına uygun olarak şekillendirmektedir.

Bu çalışma, şeffaflığı sosyal gerçekleri yansıtan hukuki bir ilke olarak tartışmaktadır. Çalışmanın tamamında uluslararası insancıl hukukta şeffaflığı incelemeye odaklanılacaktır ve uluslararası insancıl hukuktaki şeffaflık gerekliliklerini analiz etmek ve karşılaştırmak için uluslararası hukukun diğer alt rejimleri incelenecektir. İlk bölümde, şeffaflık ile insansız hava araçları (İHA) operasyonları arasındaki bağlantı ve bu çalışmanın konusu olarak neden İHA operasyonlarının seçildiği açıklanacaktır. İkinci bölümde, şeffaflık, uluslararası insan hakları sisteminde var olduğu ve uygulandığı şekliyle tartışılmaktadır. Bu bölümde, uluslararası insan hakları hukukunda şeffaflığın hukuki dayanakları olarak; soruşturma yükümlülüğü, etkili bir hukuk yoluna başvuru hakkı, hakikat hakkı ve bilgi edinme hakkı tartışılmaktadır. Üçüncü bölüm, uluslararası insancıl hukuktaki şeffaflık gerekliliklerini soruşturma görevi, Cenevre

Sözleşmelerinin Ortak 1. Maddesi üzerinden incelemekte ve ayrıca etkili bir hukuk yoluna başvuru hakkı, hakikat hakkı ve şeffaflık lehine bazı politika argümanlarını tartışmaktadır. Son bölüm, uluslararası insancıl hukukun şeffaflık için pozitif bir hukuki temele sahip olduğu ve İHA operasyonlarıyla ilgili olarak bugüne kadar yapılan şeffaflık çağrılarının hukuki olarak haklı olduğu sonucuna varmaktadır.

12 Aralık 2013 tarihinde Yemen'de mutlu bir düğün kutlaması, ABD İHA'larının düğün konvoyuna saldırmasıyla bir cenaze törenine dönüşmüştür. Saldırıda bir düzine kişi hayatını kaybetmiş, on beş kişi de yaralanmıştır (Taylor, 2014). Başlangıçta Yemenli yetkililer sadece teröristlerin öldüğünü belirtmiş, ancak daha sonra bu açıklama yerini bir özüre bırakmıştır (Woods, 2015, s. 192). Ancak, ismini vermek istemeyen Birleşik Devletler yetkilileri saldırıyla ilgili olarak iki iç soruşturma yürütüldüğünü ve bu soruşturmalarda sadece El Kaide üyelerinin öldürüldüğü sonucuna varıldığını iddia etmiştir. Bu soruşturmaların raporu hiçbir zaman yayınlanmadı. Dahası, CIA analistleri bazı kurbanların sivil olabileceği değerlendirmesinde bulunmuştur. Saldırının üzerinden uzun yıllar geçmesine rağmen Birleşik Devletler saldırıyı ve bunun sonucunda silahsız sivillerin öldüğü gerçeğini kamuoyu önünde kabul etmedi (Draper, 2014).

Bu, bu tür gizli İHA saldırılarının şaşırtıcı sayısı arasında, bu operasyonlardaki şeffaflık açığını gösteren dokunaklı bir örnektir. Aslında, şeffaflık eksikliği, İHA operasyonlarını rahatsız eden önemli bir sorun olarak tanımlanmaktadır ve bu, uluslararası hukuktaki neredeyse tüm paydaşlar tarafından dile getirilen şeffaflık çağrıları ile vurgulanmaktadır (UNHRC, 2014). Şeffaflık endişeleri, saldırıların hukuki dayanağını, hedeflerin kimliği ve sivil kayıplar ve soruşturmalarla ilgili bilgilerin açıklanması ile ilgilidir.

Dolayısıyla, İHA operasyonlarıyla ilgili şeffaflık kaygıları gerçek ve güncel bir sorundur. Şeffaflığın uluslararası insancıl hukuk kapsamında açık bir yükümlülük olmadığı düşünüldüğünde, bu zorluk aynı zamanda uluslararası insancıl hukuk kapsamında şeffaflık gerekliliklerinin belirlenmesi ve tanımlanmasına kadar uzanmaktadır. Bu nedenle, bu makale uluslararası insancıl hukuk kapsamında şeffaflık gerekliliklerinin hukuki dayanağını araştırmayı amaçlamaktadır. İHA kullanımının uluslararası insancıl hukuk kapsamında herhangi bir özel rejime tabi olmadığı açıklığa kavuşturulacaktır. Bununla birlikte, İHA sistemlerinin bu çalışmanın odak noktası olarak seçilmesinin nedeni, devletler tarafından kullanımlarını çevreleyen şeffaflık konusundaki güncel tartışmalardır. Ayrıca, bu makalede tartışılan şeffaflık gereklilikleri genel bir uygulama niteliğindedir ve diğer herhangi bir silah veya savaş aracına genişletilebilir.

1. İNSAN HAKLARI HUKUKUNDA ŞEFFAFLIK

Uluslararası insancıl hukukta şeffaflık kavramını incelemeden önce, şeffaflığın uluslararası insan hakları hukukundaki yerini analiz etmek faydalı olacaktır. Bunun başlıca nedenlerini sıralamak gerekirse: (i) Şeffaflık uluslararası insan hakları hukukunda daha gelişmiş bir kavramdır; (ii) uluslararası insancıl hukuk ve uluslararası insan hakları hukuku birbiri ile etkileşim içindedir, her ikisi de benzer çıkarları korur; (iii) uluslararası insancıl hukuk ve uluslararası insan hakları hukuku silahlı çatışmalarda paralel olarak uygulanır ve bu nedenle her ikisinde normların uyumlu hale getirilmesi arzu edilir.

Uluslararası insan hakları hukuku kapsamında şeffaflık, ihlallerin soruşturulması ve mağdurlara etkili çözüm sağlanması yükümlülüğü ile desteklenmektedir. Buna ek olarak, bilgi edinme hakkı ifade özgürlüğünün bir parçası olarak tanımlanmakta ve bu da şeffaflık amaçlarını desteklemektedir. Ayrıca, gerekçeleri özünde şeffaflık ile bağlantılı olan ve yeni ortaya çıkan bir hakikat hakkı vardır. Bu bölümde, şeffaflığın desteklenmesinde nasıl etkili olduklarını göstermek için bu hakların her biri tartışılmaktadır.

1.1. Soruşturma Yükümlülüğü

Soruşturma ile şeffaflık arasında pozitif bir ilişki vardır. Soruşturma, ihlaller için hesap verebilirliği sağlar. İddia edilen ihlallerle ilgili bilgilerin açıklanmasını ve değerlendirilmesini gerektirir. Ayrıca, kamu denetimini kolaylaştırarak şeffaflık amacına hizmet eder.

Uluslararası insan hakları hukukunda soruşturma yükümlülüğü, temelini insan haklarına saygı gösterme ve güvence altına alma genel yükümlülüğünün ve etkili başvuru hakkının yerine getirilmesinin yorumlanmasında bulur (The Turkel Commission, 2013, s. 29). İnsan Hakları Komitesi, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 2(1) maddesini hem pozitif hem de negatif yükümlülükler içerecek şekilde yorumlamıştır. Pozitif yükümlülükler; taraf devletin bireyleri, devlet görevlileri ve özel aktörler tarafından sözleşme haklarının ihlaline karşı korumasını gerektirir (UN Human Rights Committee, 2004, s. 8). Bu nedenle, zararın soruşturulmaması taraf devlet tarafından ihlale yol açabilir. İnsan Hakları Komitesi, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 2(3) maddesinde yer alan etkili başvuru yoluna ilişkin olarak, idari mekanizmaların, ihlal iddialarının bağımsız ve tarafsız organlar aracılığıyla hızlı, kapsamlı ve etkili bir şekilde soruşturulması genel yükümlülüğüne işlerlik kazandırmak için özellikle gerekli olduğuna karar vermiştir (Bautista de Arellana v Colombia , 1995, s. 8). Ayrıca, bir taraf devletin ihlal iddialarını soruşturulmamasının kendi başına sözleşmenin ayrı bir ihlaline yol açabileceğini vurgulamıştır. Devam eden bir ihlalin sona erdirilmesi, etkili başvuru hakkının temel bir unsurudur (José Vicente and Others v Colombia, 1994, s. 8). İnsan Hakları Komitesi birçok bireysel başvuruda bu görüşünü yinelemiştir (Rajapakse v Sri Lanka, 2006, s. 9).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) zengin içtihadı, soruşturma yükümlülüğünü ve unsurlarını önemli ölçüde tanımlamıştır. *McCann* davasında, yaşam hakkının ihlali durumunda soruşturma yükümlülüğünün, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 1. maddesinde yer alan hakların güvence altına alınması genel yükümlülüğü ile birlikte okunmasından kaynaklandığına karar verilmiştir (McCann and Others v UK, 1995, s. 161). Bu daha sonra geliştirilmiş ve başka davalarda da tekrar vurgulanmıştır (Isayeva v. Russia, 2005). Soruşturma yükümlülüğü Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi tarafından da bir dizi davada onaylanmıştır (Caso Velásquez Rodríguez vs Honduras, 1988).

Ayrıca, soruşturma ve hesap verebilirliği sağlama yükümlülüğü, Birleşmiş Milletler Kolluk Kuvvetlerinin Güç ve Ateşli Silah Kullanımına İlişkin Temel İlkeler, Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Ağır İhlalleri ve Uluslararası İnsancıl Hukukun Ciddi İhlalleri Mağdurlarının Çözüm ve Telafi Hakkına İlişkin Temel İlke ve Esaslar ve Hukuk Dışı, Keyfi ve Yargısız İnfazların Etkili Bir Şekilde Önlenmesi ve Soruşturulmasına İlişkin BM İlkeleri gibi birçok yumuşak hukuk belgesinde de yer almaktadır.

Goldstone Komisyonu raporu, soruşturmanın evrensel ilkelerini oluşturan dört unsuru belirtmiştir: (i) bağımsızlık; (ii) etkililik; (iii) çabukluk ve (iv) tarafsızlık (UN Human Rights Council, 2009). Dolayısıyla, bu dört ilkeye bağlılık bir soruşturmayı etkili kılar (Cohen & Shany, 2012, s. 61). Buna ek olarak, şeffaflık gerekliliği soruşturma görevinin beşinci unsuru olarak görülmelidir. Burada kullanılan şeffaflığın iki bileşeni vardır: soruşturmanın yürütülme biçiminde şeffaflık ve sonuçların kamu denetimine açık olmasını sağlamada şeffaflık. Benzer soruşturma standartları esnek hukukta da yer almaktadır (UN Human Rights Council, 2010, s. 21).

Bununla birlikte, yukarıda belirtilen dört soruşturma unsurunu tartışmaksızın, uluslararası insan hakları hukuku kapsamında güçlü bir soruşturma yükümlülüğü bulunduğunu ve unsurlarının iyi tanımlanmış ve geliştirilmiş olduğunu belirtmek amacımız için yeterli olacaktır.

1.2. Etkili Başvuru Hakkı

Etkili başvuru hakkı, soruşturma yükümlülüğünün kaynaklarından biridir. Ancak bu hak, bu bölümde detaylandırılacağı üzere şeffaflık tartışmasına daha fazla katkıda bulunmaktadır.

Etkili başvuru hakkı neredeyse tüm insan hakları sözleşmelerinde ve esnek hukuk belgelerinde yer almaktadır.² Diğer tüm insan haklarının etkili bir şekilde korunması için en temel ve gerekli haklardan biri olarak görülmektedir (Droege, 2006, s. 44). Bu durum, etkili başvuru hakkının bir bütün olarak Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin doğasında bulunan bir antlaşma yükümlülüğü olduğuna ve dolayısıyla olağanüstü hallerde bile uyulması gerektiğine karar veren İnsan Hakları Komitesi tarafından da teyit edilmiştir (UN Human Rights Committee, 2001, s. 14).

Şeffaflık ihtiyacı, etkili başvuru hakkının getirdiği çeşitli yükümlülüklerde tanımlanabilir. Örneğin, devletlerin adalete erişimin önündeki tüm engelleri kaldırma, uygun hukuki ve idari tedbirleri alma, ihlaller ve tazminatlar hakkında ilgili bilgileri sağlama ve mağduriyetin nedenlerini bildirme yükümlülükleri vardır (The International Commission of Jurists, 2012). Tatmin, devam eden ihlallerin durdurulmasını amaçlayan tedbirlerin alınmasını, gerçeklerin doğrulanmasını, gerçeğin tam olarak kamuya açıklanmasını, gerçeklerin kabulü ve sorumluluğun kabulü de dahil olmak üzere kamuya açık özür dilenmesini içerir (Desmet, 2018). Dolayısıyla, bilgiye erişimin bu hakkın tam olarak hayata geçirilmesi için gerekli olduğu açıktır.

1.3. Gerçeğe Ulaşma Hakkı

Hakikat hakkı, etkili başvuru hakkının bir parçası olarak mevcuttur ve şeffaflığın teşvik edilmesinde önemli bir rol oynar. Hakikati bilme hakkı, aile üyelerinin, yakın akrabaların ve toplumun ciddi insan hakları ihlalleri hakkındaki gerçeği bilme hakkıdır (David, 2014, s. 260). Bu hak, ailelerin yakınlarının akıbetini bilme hakkına ve uluslararası insancıl hukukta tarafların kayıp kişileri arama yükümlülüğüne dayanmaktadır. (Naqvi, 2006, s. 248) Bu hak, Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu ve Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi, BM Zorla veya İrade Dışı Kaybolmalar Çalışma Grubu ve İnsan Hakları Komitesi gibi çeşitli insan hakları organları tarafından zorla kaybolmalar bağlamında daha geniş bir şekilde yorumlanmıştır (Sarma v Sri Lanka, 2003, s. 9). Ancak günümüzde bu hak sadece zorla kaybolmalarla sınırlı değildir. İnsan Hakları Komitesi, mağdurların ve ailelerin insan hakları ihlalleriyle ilgili hakikati bilme hakkını onaylamıştır (María del Carmen Almeida de Quinteros v Uruguay, 1983, s. 14). Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi de hakikati bilme hakkı, içeriği ve kapsamı konusunda zengin bir içtihat sunmaktadır (Villagran-Morales et al v Guatemala (Merits), 1999, s. 177).

Daha genel olarak, AIHM hakikati öğrenme hakkını, işkence ve kötü muamele görmeme hakkı ile etkili başvuru ve soruşturma hakkının bir parçası olarak kabul etmiştir (Cyprus v Turkey, 2001). Ayrıca, Birleşmiş Milletler Genel Kurul ve İnsan Hakları Konseyi tarafından alınan pek çok kararda bu hak defalarca vurgulanmış ve devletlere bu hakka riayet edilmesini sağlamak için adım atmaları çağrısında bulunulmuştur (UNGA, 2014).

Hakikat hakkının kapsamı, insan hakları ihlallerini çevreleyen gerçekleri ve koşulları, bu ihlallerin nedenlerini ve faillerini kamuoyuna açıklama yükümlülüğünü içerir. Hakikat

---

² Universal Declaration of Human Rights (adopted 10 December 1948 UNGA Res 217 A(III) (UDHR) art 8; American Convention on Human Rights (adopted 22 November 1969, entered into force 18 July 1978) 1144 UNTS 123 (ACHR) art 25; African Charter on Human and Peoples' Rights (adopted 27 June 1981, entered into force 21 October 1986) 1520 UNTS 217 (African Charter) art 7.

hakkının, insan hakları ihlallerine yol açtığına veya yol açtığına inanıldığında İHA operasyonlarının şeffaflığını talep etmede etkili olabileceğini göstermektedir. Bir bakıma, hakikat hakkı şeffaflığın sağlanmasında soruşturmalardan daha ileri gitmektedir çünkü soruşturulabilecek ancak kamuya açıklanmamış gerçeklerin ortaya çıkarılmasını talep etmektedir. Dahası, sadece mağduru değil, tüm toplumu şeffaflık talep etme konusunda güçlendirir.

Bu hakkın uluslararası hukukta geniş bir şekilde tanınması nedeniyle, literatürde hakikat hakkının bağımsız bir hak olarak da var olduğu iddia edilmektedir (Antkowiak, 2002, s. 977). Ancak bu hakkın özerk statüsü henüz yeni ortaya çıkmakta ve yerleşmiş değildir. Yine de önemi şeffaflık, hesap verebilirlik ve hukukun üstünlüğü ilkeleriyle olan yakın ilişkisinde yatmaktadır.

1.4. Bilgi Edinme Hakkı

Bilgi edinme hakkı şeffaflığı sağlamanın birincil aracıdır. Şeffaflığın amaçlarının ilerletilmesi için hukuki bir temel oluşturur (Klaaren, 2013, s. 225). Bu bölümde, ortaya çıkmakta olan şeffaflık hak bu bağlamda ele alınmaktadır.

Bilgi edinme hakkı, ifade özgürlüğü hakkının bir parçası olarak giderek daha fazla kabul görmektedir. Bu hakkın bağımsız bir hak olarak tanınmasına yönelik bir argüman da mevcuttur (McDonagh, 2013). Bu hakkın önemi, bilgi edinme özgürlüğünün temel bir hak olduğunu ve Birleşmiş Milletler'in kutsadığı tüm özgürlüklerin mihenk taşı olduğunu içeren bir kararı kabul eden Genel Kurul'un ilk oturumuna kadar izlenebilir. (UNGA, 1946) Daha sonra bu hak İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne ve Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 19. maddesine dahil edilmiştir. Bu hükümlerin ifadeleri, bu hakkın genişleyen kapsamı ve pozitivist gücünün hakkını vermemektedir. Bu hak çoğunlukla uluslararası mahkemeler ve uzman organlar tarafından yorumlanarak gelişmiştir (Peled & Rabin, 2011).

Düşünce ve İfade Özgürlüğü Özel Raportörleri raporlarında bilgiye erişim hakkının, özellikle de kamu organları tarafından tutulan bilgilere erişim hakkının, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'de yer alan bilgi arama ve alma hakkından kaynaklandığını defalarca vurgulamışlardır (UNCHR, 1998). 2011 yılında İnsan Hakları Komitesi, madde 19(2)'nin kamu organları tarafından tutulan bilgilere erişim hakkını kapsadığına karar vermiştir. Komite, 25. madde ile birlikte okunduğunda, bilgiye erişim hakkının medyanın kamusal meselelere ilişkin bilgilere erişim hakkını ve genel kamuoyunun medya çıktılarını alma hakkını içerdiğini belirtmiştir (UN CCPR, 2011). Taraf devletler kamu yararını ilgilendiren bilgileri proaktif bir şekilde kamuya sunma ve bu bilgilere kolay, hızlı, etkili ve pratik bir şekilde erişim sağlama görevine sahiptir.

Claude Reyes and Others v Chile (Claude Reyes and Others v Chile, 2006) ve *Társaság v Hungary* (Társaság a Szabadságjogoket v Hungary, 2009) davaları bu hakkın aşamalı gelişimi açısından dönüm noktası niteliindedir. *Claude* davasında, Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi, düşünce ve ifade özgürlüğü hakkının, bireysel ve sosyal boyutları da içeren devlet tarafından tutulan bilgilere erişim hakkının korunmasını içerdiğine karar vermiştir (Claude Reyes and Others v Chile, 2006, s. 77). *Társaság* davasında, AİHM 10. maddeye ilişkin kısıtlayıcı içtihadından uzaklaşmış ve bilgiye erişim hakkını, bilgi alma özgürlüğünün bir parçası olarak tanımıştır (Társaság a Szabadságjogoket v Hungary, 2009, s. 36). Mahkeme, bilgi akışının engellenmesini, sivil toplumun bekçi köpeği rolü oynama ve kamusal öneme sahip konularda tartışmaları takip etme kabiliyeti ile ilişkilendirmiştir (Orellana, 2011, s. 71). Bu iki karar, bu hakkın iyi yönetim ve hesap verebilirlik kavramları bağlamında gelişimini göstermektedir.

Ayrıca Afrika Komisyonu ve Komisyon'un Afrika'da İfade Özgürlüğü ve Bilgiye Erişim Özel Raportörü; Afrika Şartı'nın 9. maddesini ifade özgürlüğü hakkında ayrı olarak, bağımsız bir bilgiye erişim hakkı tanıdığı şeklinde yorumlamıştır (Klaaren, 2013, s. 232).

Literatürde bilgi edinme hakkının sadece Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi kapsamında değil, uluslararası hukuk kapsamında gerekli olan bağımsız bir hak olarak tanınmasına yönelik bir hareket de mevcuttur. Bu argüman, son zamanlarda çok sayıda ülkenin bilgi edinme hakkı yasalarını kabul etme eğilimine dayanmaktadır (Orellana, 2011, s. 72).

2. ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUKTA ŞEFFAFLIK

Uluslararası insancıl hukuk, şeffaflık gereklilikleri için güçlü bir gerekçe oluşturmada bir dizi zorluk ortaya koymaktadır. Öncelikle, pozitif bir bilme veya bilgiye erişim hakkı içermemektedir. Bunun, devletin gizlilik hakkı lehine bir karineyi yansıttığı görülmektedir (Naftali, 2013, s. 321). Ayrıca, uluslararası insancıl hukuk bir uygulama açısından muzdariptir ve bu nedenle birçok önemli kararı yalnızca devletin egemen güçlerinin yetki alanına bırakmaktadır. Dahası, askeri gereklilik genellikle dengeyi sağlamaktan ziyade gizlilik lehine çevirmek için kullanılır (ICRC, 2007, s. 719). Bu zorluklara rağmen, uluslararası insancıl hukukun devletlere bilgi açıklama ve eylemlerini daha şeffaf hale getirme konusunda pozitif bir yükümlülük getirdiği ileri sürülebilir. Bu yükümlülük, uluslararası insancıl hukuktaki soruşturma yükümlülüğünden ve Cenevre Sözleşmeleri'nin Ortak Madde 1'de yer alan saygı gösterme ve saygı gösterilmesini sağlama yükümlülüğünden kaynaklanmaktadır. Ayrıca, etkili başvuru hakkı ve hakikati bilme hakkı, diğer etkileyici faktörlerle birlikte, uluslararası insancıl hukukun şeffaflık lehine eğilmesi gerektiğini göstermektedir.

2.1. Soruşturma Yükümlülüğü

Bu bölümde soruşturmadan geniş anlamda bahsedilmektedir ve cezai, disiplin, hukuki tedbirleri ve/veya gerçekleri ortaya çıkaran soruşturmayı kapsamaktadır. Soruşturma yükümlülüğü uluslararası insancıl hukukun birçok hükmünde açıkça görülmektedir. Bunlardan en bariz ve açık olanları ağır ihlaller hükümleridir.³ Bu hükümler, devletleri, ağır ihlallerde bulunduğu iddia edilen herhangi bir kişiyi, kişinin uyuşuna bakılmaksızın aramak ve kovuşturmak veya iade etmekle yükümlü kılar (Cohen & Shany, 2012, s. 41). Soruşturma ve uygun önlemleri alma yükümlülüğü ağır ihlallerle sınırlı değildir. Aslında, uluslararası insancıl hukukun tüm ihlallerini inceleme ve ele alma görevi olduğu iyi bilinmektedir (The Turkel Commission, 2013, s. 73). Bu geniş soruşturma görevi aşağıdaki argümanlarla desteklenmektedir.

İlk olarak, ağır ihlallerin metni, sözleşmeciler devletlerin ağır ihlallere ek olarak sözleşmeyi ihlal eden tüm eylemleri bastırmak için önlem almaları gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu yorum, taslak hazırlayıcıların ağır ihlallerin genel soruşturma ve kovuşturma yükümlülüğünü sınırlamama niyetinde de destek bulmaktadır (Cohen & Shany, 2012, s. 42). Bu yükümlülüklerle işlerlik kazandırmak için, şüpheli ihlalin soruşturulması bir ön koşuldur.

İkinci olarak, uluslararası insancıl hukuk teamülleri kapsamında yerleşik bir yükümlülük olan savaş suçlarını kovuşturma görevi bulunmaktadır (ICRC, 2022). Savaş suçları yalnızca ağır ihlallerle sınırlı olmadığından ve uluslararası insancıl hukukun ciddi ihlallerini içerdiğinden, soruşturma görevinin yalnızca ağır ihlallerle sınırlı olmadığı sonucuna varılabilir.

---

³ Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field (adopted 12 August 1949, entered into force 21 October 1950) 75 UNTS 31 (GC I) art 49.

Üçüncü olarak, geniş bir soruşturma yükümlülüğü, uluslararası insancıl hukuk kapsamındaki komuta sorumluluğundan kaynaklanmaktadır (Margalit, 2014, s. 162). Komuta Sorumluluğu, Cenevre Sözleşmelerine Ek Protokol I'nin 86. ve 87. maddelerinde yer almakta ve ayrıca uluslararası insancıl hukukun teamülü olarak tanımlanmaktadır. Bu doktrine göre, bir silahlı kuvvetin komutanı, ihlalleri önlemek veya bastırma için tedbir alma yükümlülüğü altındadır. Bu önleme veya bastırma görevi, cezalandırma ve dolayısıyla soruşturma görevini de kapsar (Prosecutor v Boškoski and Tarčulovski (Judgment), 2008, s. 418). Ayrıca, komutanların ihlalleri yetkili bir makama bildirmesi ve cezai ve disiplin tedbirlerini başlatması da gerekmektedir (Prosecutor v. Blaškić, 2004, s. 418).

Son olarak, soruşturma yükümlülüğü diğer birkaç hükümden çıkarılmaktadır. Bunlardan ilki, devletlere uluslararası insancıl hukuka saygı gösterme ve saygı gösterilmesini sağlama yükümlülüğü getiren Cenevre Sözleşmeleri Ortak Madde 1'dir. İkincisi, devletlerin çatışmaların yürütülmesi sırasında mümkün olan önlemleri alma yükümlülüğüdür. Üçüncüsü, ihlallerin tazmini ile ilgili hükümler ve dördüncüsü, çatışmanın tarafının talebi üzerine soruşturma başlatılmasını öngören Savaş Esirlerine Uygulanacak Muameleye İlişkin Sözleşme'nin 132. Maddesidir.

2.2. Unsurlar

Soruşturma görevini doğrudan ele alan bir uluslararası insancıl hukuk antlaşması yoktur ve bu da bu görevin içeriğini ortaya koymayı zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte, uluslararası ceza mahkemelerinin komuta sorumluluğuna ilişkin kararlarından, görevin iç mantığından ve son olarak uluslararası insan hakları hukukunda var olan etkili soruşturma ilkelerinden görevin unsurları çıkarılabilir.

Uluslararası insancıl hukuk ihlallerini bastırma görevi, uluslararası ceza mahkemeleri tarafından cezalandırma görevini de içerecek şekilde yorumlanmaktadır (Prosecutor v Jean-Pierre Bemba Gombo (Decision on Confirmation of Charges), 2009, s. 440). Cezalandırma görevi ayrıca etkili bir soruşturma gerektirecek şekilde analiz edilmelidir. Etkili bir soruşturmayı neyin oluşturduğu içtihat hukukunda çok açık değildir, ancak sıklıkla kullanılan bazı göstergeler arasında örneğin gerekli ve makul adımların atılması, gerçeklerin ortaya çıkarılması amacıyla soruşturma yapılması, (Prosecutor v Boškoski and Tarčulovski (Judgment), 2008, s. 418) faillerin adalet önüne çıkarılması için aktif adımlar atılması, ve soruşturmanın raporlanması ve eksiksiz olması çağrısında bulunulması (Prosecutor v Sefer Halilovic (Judgment), 2005, s. 97) yer almaktadır. Dolayısıyla, etkili bir soruşturmanın, sorumluları başarılı bir şekilde tespit edebilmesi ve adalete teslim edebilmesi gerektiği söylenebilir. Soruşturma çoğunlukla cezai niteliktedir, ancak diğer biçimleri de içerebilir.

Buna ek olarak, Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü'nün 17. maddesi belirli soruşturma standartlarına işaret ettiği şeklinde yorumlanmaktadır (Cohen & Shany, 2012, s. 57). 17(1) maddesi tamamlayıcılık ilkesini somutlaştırmakta ve Savcının dava, üzerinde yargı yetkisi olan bir devlet tarafından soruşturuluyor veya kovuşturuluyorsa, bu devlet soruşturma veya kovuşturmayı yürütmek istemediği veya gerçekten yürütemediği sürece dava açamayacağını belirtmektedir. Madde 17(2)'den, Madde 17(1)'deki standartları karşılayan bir soruşturmanın iyi niyetli, hızlı, bağımsız ve tarafsız olduğu sonucu çıkarılabilir. Bu standartlar uluslararası insancıl hukukta etkili bir soruşturma için de genişletilebilir.

Tartışılan soruşturma unsurları, yani iyi niyet, çabukluk, bağımsızlık ve tarafsızlık, görevin iç mantığı tarafından da desteklenmektedir. Soruşturma görevinin ardındaki mantık, sorumluluğu tesis etmek ve adaleti sağlamaktır. Bu da ancak belirtilen unsurların bir araya getirilmesiyle sağlanabilir.

Soruşturmanın unsurlarını daha da geliştirmek için, uluslararası insan hakları hukukunun daha gelişmiş ve yerleşik ilkelerine bakmak gerekir. Uluslararası insan hakları hukuku kapsamındaki soruşturma ilkeleri evrensel ilkeler (UN Human Rights Council, 2009) olarak görülür ve bu ilkelerin uluslararası insancıl hukuk kapsamındaki bir soruşturmanın güvenilir ve gerçek olup olmadığını belirlemek için kullanıldığı iyi bilinmektedir (*Al-Skeini and others v The United Kingdom*, 2011, s. 164). Ancak, ilkelerin kıyas yoluyla ithal edilmesi normların körü körüne kopyalanması anlamına gelmemeli, dikkatli bir şekilde ve uluslararası insancıl hukukun özellikleri dikkate alınarak yapılmalıdır. Soruşturmaya ilişkin uluslararası insan hakları hukuku normlarının, uluslararası insancıl hukuka nasıl uyarlandığı bir sonraki bölümde tartışılmaktadır.

2.3. Bağımsızlık ve Tarafsızlık

Askeri soruşturma veya askeri personelin yargıçlar heyetinde yer alması, uluslararası insan hakları hukuku kapsamında bağımsızlık ve tarafsızlığa karşı bir karine oluşturmaktadır. Ancak bu karine uluslararası insancıl hukuk kapsamında destek bulmamaktadır. Uluslararası insancıl hukuk kapsamında, askeri adalet sistemi, soruşturma, olaya karışan kişiler ile aynı emir komuta zincirine tabi olmadığı sürece meşrudur (*The Turkel Commission*, 2013, s. 140). Türkiye'deki durumu incelediğimizde, 16 Nisan 2017 tarihli anayasa değişikliğine ilişkin referandum sonrasında askeri mahkemeler kapatılmıştır. Bu gerekliliğe getirilen bir zorluk, soruşturmacının operasyonları anlayabilmesi ve etkili bir soruşturma yürütebilmesi için operasyonel ve teknik uzmanlığa sahip olması gerekliliğidir. Bu gereklilik, soruşturmanın emir komuta zincirinden ayrı kalması gerekliliği ile tutarsız değildir.

2.4. Etkililik ve Kapsamlılık

Silahlı çatışma sırasında etkili ve kapsamlı bir soruşturma yürütmek, olay yerinin kontrolü, sınırlı kaynaklar, tanıklarla görüşme imkanının kısıtlanması gibi pratik zorluklarla karşı karşıyadır. Bununla birlikte, soruşturma kanıtlama standartları açısından sıkıntı yaşasa da, kesin ve güvenilir bulgulara ulaşmalıdır. *Al Skeini* davasında, soruşturmanın bir sonuç değil araç yükümlülüğü olduğuna karar verilmiştir (*Al-Skeini and others v The United Kingdom*, 2011, s. 166). Yetkililer, olayla ilgili delilleri elde etmek ve güvence altına almak için makul adımları atmakla yükümlüdür. Dolayısıyla, silahlı çatışma durumundan kaynaklanan bazı kısıtlamalara rağmen, taraflar mümkün olduğunca profesyonel bir şekilde kapsamlı ve etkili bir soruşturma yürütmek için tüm makul adımları atma yükümlülüğü altındadır.

2.5. İvedilik

Silahlı çatışmaların gerçekliği ve durumun karmaşıklığı soruşturmada gecikmelere neden olabilir. AİHM, silahlı çatışma bağlamında çabukluk ilkesini incelemiş ve silahlı çatışma bir soruşturmayı engelleyebilse bile, yetkililerin yine de bir olaya aktif bir şekilde ve makul bir hızla müdahale etme yükümlülüğü altında olduğuna karar vermiştir (*Yasa v Turkey*, 1998, s. 104). Gecikmenin makul olup olmadığı, duruma ve şiddetin yoğunluğuna göre değerlendirilmelidir. Ayrıca, soruşturmadaki gecikmenin delillerin elde edilebilirliğini etkilemesi ve dolayısıyla etkililik ve eksiksizlik gerekliliklerini olumsuz etkilemesi muhtemeldir.

2.6. Şeffaflık

Şeffaflık, hem soruşturmanın yürütülme şekli hem de kamu denetiminin sağlanması açısından uluslararası insan hakları hukuku kapsamında temel bir gereklilik olarak kabul edilmektedir (*The Turkel Commission*, 2013, s. 144). Ancak, uluslararası insancıl hukuk

kapsamında, ulusal güvenlikle ilgili sorular nedeniyle bazı endişelere yol açmaktadır. Tomuschat Raporu, mağdurların soruşturmalara dahil edilmesinin arzu edilir bir durum olmakla birlikte, uluslararası insancıl hukuk kapsamında bir gereklilik olmadığını belirtmiştir (UN Human Rights Council, 2010, s. 32).

Şeffaflık gerekliliğine uymanın arzu edilen bir durum olduğu açıktır, çünkü kamu denetimi yoluyla daha fazla hesap verebilirliğe yol açılacaktır. Şeffaflığın bu kamu denetimi yönü, uluslararası insancıl hukukta soruşturma yükümlülüğünün amacına ulaşmada, yani uyumu artırma ve gelecekteki ihlalleri bastırma ve önlemede de merkezi bir rol oynamıştır. Uygulamada ise kılavuz ilkeler yayınlayarak, raporlama mekanizmaları kurarak ve istatistikler gibi ilgili bilgileri kamuya açık hale getirerek yapılabileceğini belirtmek mümkündür.

Sonuç olarak, şeffaflık uluslararası insan hakları hukuku kapsamında önemli bir gereklilik ve yükümlülüktür ancak uluslararası insancıl hukuk kapsamında uygulanmasının önünde engeller bulunmaktadır. Ancak askeri gerekliliğin tüm bilgilere erişimi engellemek için kullanılacak genel bir kural olmadığını hatırlamak önemlidir. Uluslararası insancıl hukuk, askeri gereklilik ile insancıl hususlar arasında bir denge kurmaya çalışmaktadır. Ayrıca şeffaflık, uluslararası insancıl hukuk kapsamındaki soruşturma gibi diğer yükümlülüklerin yerine getirilmesinde de önemli bir rol oynar. Bu bağlamda, şeffaflık ile savaşın gerektirdiği gizlilik arasında her zaman bir çatışma olmadığı açıktır. Çatışma durumunda gizlilik otomatik olarak ve her zaman öncelikli olamaz. Gizliliğe öncelik verilmesi, gözetim ve hesap verebilirlik için ara mekanizmalara başvurmak amacıyla kısmi veya gecikmeli olarak gerçeklerin ortaya çıkmasını dışlamaz. Gazze silahlı çatışmasına ilişkin Soruşturma Komisyonu da İsrail'in silahlı çatışma hukukunun hassas bilgilerin yayınlanmasını zorunlu kılmadığı yönündeki argümanını reddetmiş ve hesap verebilirlik lehine karar vermiştir (UNHRC, 2015, s. 215).

Buna göre, doğrudan uluslararası insancıl hukukun herhangi bir hükmü tarafından zorunlu kılınmamış olsa da, şeffaflık uluslararası insancıl hukukun diğer yükümlülüklerinde ve amaçlarında destek bulmaktadır. Bu nedenle, uluslararası insancıl hukukun özel konuları ve kaygıları göz önünde bulundurularak şeffaflık gerekliliğine işlerlik kazandırılmalıdır (UNHRC, 2015).

3. ORTAK MADDE 1

Şeffaflık gerekliliğinin, Ortak Madde 1'de belirtildiği ve uluslararası teamül hukukunun yansıttığı üzere, devletlerin uluslararası insancıl hukuka saygı gösterme ve saygı gösterilmesini sağlama yükümlülüğünden kaynaklandığını ileri sürmek doğru bir yaklaşım olacaktır (Schmitt & Watts, 2020). Cenevre Sözleşmeleri Ortak Madde 1 şöyledir:

“Yüksek akit taraflar, işbu sözleşmeye her koşulda saygı göstermeyi ve saygı gösterilmesini sağlamayı taahhüt ederler”

Bu yükümlülük Cenevre Sözleşmeleri'nin Ortak 3. Maddesi uyarınca uluslararası olmayan silahlı çatışmaları da kapsamaktadır (Dörmann & Serralvo, 2015, s. 709). Ayrıca, Ortak 1. Madde devletlere barış zamanında hukukun yayılması, iç hukuka dahil edilmesi gibi tedbirler alma yükümlülüğü getirmektedir (Focarelli, 2010, s. 158).

Ortak Madde 1 iki ayrı yükümlülüğü içermektedir. Saygı gösterme yükümlülüğü, uluslararası insancıl hukukun öznelere hukukun gerektirdiği tüm tedbirleri alma ve her koşulda bu hukukun kural ve ilkelerine uygun davranma yükümlülüğü getirmektedir (Kessler, 2001). Bu özerk bir hükümdür ve alınması gereken tedbirler sözleşmelerde belirtilen tedbirlerle sınırlı değildir. Ayrıca, saygı göstermeyi taahhüt etmek ifadesinin kullanılması devlete pozitif bir görev yüklediğini ima eder ve genel nitelikte bir tavsiye değildir.

Şeffaflığı artırmaya yönelik tedbirlerin benimsenmesi, devletlerin uluslararası insancıl hukuka saygı gösterme yükümlülüğünün bir parçasıdır. Bu, uluslararası insancıl hukuk ihlallerini soruşturmak için genel bir görev yükleyen Ortak Madde 1'in yorumlanmasında destek bulmaktadır (Robson, 2020). Dolayısıyla, bu mantık şeffaflık tedbirlerine de genişletilebilir çünkü bunlar uluslararası insancıl hukuka saygı gösterilmesini sağlamada araçsaldır ve dolayısıyla hükmün mantığı tarafından zorunlu kılınmıştır. Bu hüküm henüz kesin olarak bu şekilde yorumlanmamaktadır, ancak şeffaflığı destekleme potansiyeline işaret etmek için tartışılması doğru olacaktır.

İkinci yükümlülük, yani saygı gösterilmesini sağlamak, Ortak Madde 1'in daha tartışmalı yönüdür. Genel olarak, bu metnin iki karşıt yorumu tartışılmaktadır. Bunlardan ilki bireysel uyum olarak da adlandırılan kısıtlayıcı yorumdur ve devletlerin uluslararası insancıl hukuk yükümlülüklerine saygı gösterilmesini sağlamak için sadece kendi yetki alanları dahilinde ve kendi organları ve özel şahıslar tarafından tedbirler almasını gerektirir (Geiss, 2015, s. 438). İkincisi ise devlet uyumu olarak da adlandırılan ve devletlerin uluslararası insancıl hukuka saygı göstermeyen diğer devletlere karşı tedbir alma yükümlülüğü olduğunu ima eden kapsamlı yorumdur (Focarelli, 2010, s. 127). Günümüzde daha çok kabul gören görüş ikincisidir. Hukuk biliminde, saygı gösterilmesini sağlama yükümlülüğü kapsamında ne tür tedbirlere izin verildiği veya ne tür tedbirler alınması gerektiği konusunda tartışmalar bulunmaktadır. Tartışmalar, bu yükümlülüğün devletler tarafından temerrüde düşen devlete karşı müdahale ve karşı tedbirleri kapsayacak şekilde genişletilip genişletilemeyeceğine odaklanmaktadır (Sassoli, *State Responsibility for Violations of International Humanitarian Law*, 2002, s. 401). Ancak, bu çalışmanın amacı doğrultusunda, saygı gösterilmesini sağlama yükümlülüğünden kaynaklanan tedbirler; diplomatik baskı, uluslararası örgütlerle iş birliği içinde alınan tedbirler gibi çok daha geniş bir yelpazeyi kapsar (Palwankar, 1994). Dolayısıyla, uluslararası insancıl hukuka saygı gösterilmesini sağlama yükümlülüğü, üçüncü devletlerin diğer devletlere karşı bazı hukuki tedbirler almasına izin vermektedir. Bu durumda tüm devletlerin, başka herhangi bir devlet tarafından yapıldığı iddia edilen uluslararası insancıl hukuk ihlallerine ilişkin daha fazla bilgi talep etmeleri için hukuki bir dayanak teşkil edebilir (Paulussen, Dorsey, & Boutin, 2016, s. 26).

Cenevre Sözleşmeleri'nin Ortak Madde 1'de yer alan yükümlülüğün önemi, uluslararası teamül hukuku statüsü ile daha da desteklenmektedir (Brehm, 2007, s. 367). Uluslararası Adalet Divanı, *Nikaragua* davasında Birleşik Devletler'in Cenevre Sözleşmeleri'ne saygı gösterme ve saygı gösterilmesini sağlama yükümlülüğü olduğuna ve bu yükümlülüğün insancıl hukukun genel ilkelerinden kaynaklandığına karar vermiştir (Case Concerning the Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States) (Judgment), 1986). Uluslararası Adalet Divanı ayrıca *Nükleer Silahlar* tavsiye görüşünde uluslararası insancıl hukukun birçok kuralının uluslararası teamül hukukunun ihlal edilemez ilkelerini oluşturduğunu ileri sürmüştür, böylece tüm devletlerin her koşulda bu ilkelere saygı gösterme yükümlülüğü olduğunu teyit etmiştir (Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons (Advisory Opinion), 1996). Uluslararası Adalet Divanı bu tavrını *Wall* tavsiye görüşünde yinelemiş ve bu ihlal edilemez ilkelerin *erga omnes* yükümlülükler doğurduğuna vurgulamıştır (Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory (Advisory Opinion) , 2004). Mahkeme ayrıca Ortak Madde 1 uyarınca her devletin çatışmaya taraf olmasa bile Cenevre Sözleşmeleri'nin gerekliliklerine uyma yükümlülüğü altında olduğunu vurgulamıştır (Imseis, 2005). Dolayısıyla, Uluslararası Adalet Divanı'nın muhakemesi Ortak Madde 1'in Cenevre Sözleşmeleri'nde önemsiz bir hüküm olmadığını ve uluslararası insancıl hukuka uyulmasını sağlamak için güçlü bir hukuki dayanak oluşturduğunu göstermektedir (Sassoli, *IHL Mechanisms in Armed Conflict: Where is the Problem?*, 2014, s. 111). Ayrıca, Ortak Madde 1, insanlığın temel düşüncelerinin

geliştirilmesi için hayati önem taşıyan bir dizi norm ve ilkeye ait olarak da görülmektedir (Pejic, 2011).

Ayrıca, şeffaflık, devletlerin uluslararası insancıl hukukun temel ilkeleri olan ayırt etme, orantılılık ve önleme ilkelerine uymak için mümkün olan tüm tedbirleri alıp almadıklarının tespit edilmesinin önündeki en büyük engel olarak tanımlanmaktadır (UNGA, 2013, s. 41). Şeffaflık eksikliğinin bu nedenle uluslararası insancıl hukuka saygıyı zayıflattığını ileri sürmek mümkündür. Bu da Ortak Madde 1'in emrettiği şekilde uluslararası insancıl hukuka saygı gösterilmesi ve saygı gösterilmesinin sağlanması için şeffaflık tedbirlerinin dahil edilmesi ihtiyacını daha da vurgulamaktadır.

4. ETKİLEYEN DİĞER HUSUSLAR

4.1. Etkili Bir Hukuk Yoluna Başvurma Hakkı

1907 Lahey Sözleşmelerinin 3. Maddesi ve Ek Protokol I'nin 91. maddesi, sorumlu devletin uluslararası insancıl hukuk ihlalleri için tazminat sağlaması gerektiğini öngörmektedir. Bu yükümlülük aynı zamanda uluslararası insancıl hukuk teamülü olarak da kabul edilmektedir (Beck & Henckaerts, 2005). Başlangıçta sadece devletler için geçerli olarak görülen tazminat talep etme hakkı, bireyleri de kapsayacak şekilde yorumlanmalıdır (Zegveld, 2003, s. 497). Uluslararası insancıl hukukta şeffaflık amacına hizmet edebilecek esaslı bir tazminat hakkının mevcut olduğu kanaatindeyim. Bu elbette devlet uygulamasının eksikliği ve etkili bir hukuk yoluna başvuru hakkının uygulanmasındaki açıklık nedeniyle en güçlü argüman değildir (Todeschini, 2015). Bununla birlikte, bu yaklaşımın uluslararası insancıl hukuk kapsamında şeffaflık gerekliliklerinin önemini ortaya çıkardığı açıktır.

4.2. Hakikati Öğrenme Hakkı

Hakikati bilme hakkı uluslararası insancıl hukukta kayıp kişiler hakkında ailelerine bilgi verme yükümlülüğü bağlamında ortaya çıkmıştır ve uluslararası insancıl hukukun teamülü olarak kabul edilmektedir (Naqvi, 2006, s. 271). Ailelerin kayıp kişilerin akıbeti hakkında bilgilendirilmesi uluslararası insancıl hukukun geliştirilmesinde temel kaygılardan biri olmuştur (Pasqualucci, 1994, s. 369). Cenevre Sözleşmeleri, savaşanlar ve kayıp kişilerle ilgili bilgilerin ailelere ve devletlere açıklanması ihtiyacıyla ilgili birçok hüküm içermektedir. Ek Protokol I, kayıp kişilerle ilgili olarak uluslararası insancıl hukukun genel bir ilkesi olarak kabul edilen ailelerin yakınlarının akıbetini bilme hakkını sağlamaktadır (Groome, 2011, s. 198). Dolayısıyla, hakikati bilme hakkı, ailenin hakikati bilme hakkını kabul eden ve vurgulayan uluslararası insancıl hukuk ilkeleriyle uyumludur.

Hakikat hakkının, etkili bir hukuk yoluna başvuru hakkı ve soruşturma yükümlülüğü ile de yakın bağlantıları vardır (International Commission of Jurists, 2000, s. 58). Uygulama alanı uluslararası insancıl hukukun tüm ihlallerini kapsar ve kayıp kişilerle ilgili bilgilerle sınırlı değildir. Bu nedenle, hakikat hakkı uluslararası insancıl hukuk kapsamında bilgi edinme hakkının habercisi olarak görülmektedir (Commission of Experts, 1994, s. 320) ve bu, uluslararası insancıl hukuk kapsamında şeffaflık gerekliliklerini zorlamak için yararlı bir araçtır.

Etkili bir hukuk yoluna başvuru hakkı ve hakikat hakkı, çok gelişmemiş olmaları ve uygulanmalarının zor olması nedeniyle uluslararası insancıl hukukta yeterince ilgi görmemektedir. Ancak, uluslararası insan hakları hukuku içtihadına atıfta bulunarak güçlendirilen uluslararası insancıl hukuk kapsamındaki soruşturma yükümlülüğüne benzer şekilde, uluslararası insancıl hukukta bu haklara şekil vermek için uluslararası insan hakları hukukuna bakmanın mantıklı olacağı açıktır. Bu hakların uluslararası insan hakları hukuku

ışığında yorumlanması, onlara daha fazla güvenilirlik kazandıracak ve sonuç olarak uluslararası insancıl hukukta şeffaflık talep etmek için hukuki dayanak oluşturacaktır.

4.3. Politika Argümanları

Ulusal ve uluslararası düzeyde şeffaflığa yönelik bir eğilim söz konusudur. Uluslararası insancıl hukukta geleneksel olarak yeterince önem verilmese de, son zamanlarda bu konu akademik çalışmalarda savunulmaktadır (Naftali, 2013, s. 360). Harold Koh, Obama yönetiminin insansız hava aracı operasyonlarıyla ilgili tartışmaları daha şeffaf ve istişareye dayalı bir şekilde ele almasının zorunlu olduğunu öne sürmüştür (Koh, 2013, s. 13). Bu konuda atılması gereken adımları da detaylandırmak gerekirse; bunlar arasında hedef almaya ilişkin hukuki standartların ve kurumsal süreçlerin açıklanması, sivil kayıpların sayılma yönteminin netleştirilmesi, bu konuda uluslararası insancıl hukuk standartları ile tutarsızlıkların açıklanması ve gerçeklere ilişkin anlaşmazlık durumunda geçmiş saldırılara ilişkin kayıtların açıklanması yer almalıdır. Şeffaflık eksikliği Birleşik Devletler'in İHA operasyonlarına karşı tepkilerin başlıca nedenidir ve bunun sağlanması Birleşik Devletler'in ve aynı zamanda sahada bu silahları aktif olarak kullanan devletlerin İHA politikasına daha fazla meşruiyet kazandıracaktır.

Dolayısıyla, şeffaflık sadece uluslararası insancıl hukuk kapsamında pozitif bir yükümlülük teşkil ettiği için değil, aynı zamanda uluslararası hukuk düzenini ve hukukun üstünlüğünü korumaya yönelik daha büyük hedeflerle içsel bağlantısı ışığında önemi ve arzu edilebilirliği konusunda uluslararası bir fikir birliği olduğu için talep edilmektedir (Lieblich, 2012, s. 459).

Hukukun üstünlüğü ve adalet kavramına ilişkin detaylı bir felsefi tartışmaya girmeksizin, uluslararası insancıl hukukun şeffaflık lehine daha geniş politika mülahazaları olduğunu ileri sürmek doğru bir yaklaşım olacaktır. Ayrıca şeffaflık, uluslararası insancıl hukukun insancıl hedeflerini desteklemek ve uygulama açığını kapatmak için de çok önemlidir.

SONUÇ

Uluslararası insancıl hukukta şeffaflığı doğrudan öngören özel bir antlaşma hükmü veya teamül hukuku kuralı bulunmadığı hususu doğrudur. Ancak, bu makalede vurgulandığı üzere şeffaflık kapsamlı bağıntılar yoluyla mevcuttur. Dolayısıyla, bu özel durum uluslararası insancıl hukuk kapsamında şeffaflık gerekliliklerinin varlığını kesin olarak reddetmez.

Uluslararası insancıl hukukun şeffaflık kavramı ile çelişmediği bu makalede öne sürülmektedir. Soruşturma görevi uluslararası insancıl hukuk kapsamında somut bir yükümlülüktür ve bu görevin unsurları açıkça tanımlanmıştır. Uluslararası insancıl hukuktaki şeffaflık gereklilikleri için ilk ve en güçlü hukuki dayanak olarak hizmet etmektedir. Ayrıca, soruşturma ve hesap verebilirlikle yakından ilgili olan Cenevre Sözleşmeleri'nin Ortak Madde 1'in de devletlerin daha fazla şeffaflık önlemi almasını sağlamak için yararlı bir araç olduğu bu araştırmada savunulmaktadır. Buna ek olarak, uluslararası insancıl hukuk, her ikisi de özünde şeffaflık ile ilgili olan etkili başvuru ve hakikat hakkını desteklemektedir. Son olarak, uluslararası insancıl hukukun doğasında var olan yükümlülöklere ek olarak, uluslararası insancıl hukukun şeffaflığın sağlanması ve teşvik edilmesi için bir temel olarak hizmet etmesini destekleyen politik hususlar olduğu araştırmada ileri sürülmektedir. Dolayısıyla, uluslararası insancıl hukuk kapsamındaki şeffaflık gerekliliklerinin pratik ve uygulanabilir olduğu; bu doğrultuda insansız hava araçlarının aktif olarak kullanıldığı günümüz operasyonlarına başarıyla uygulanabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynakça

- Al-Skeini and others v The United Kingdom, 55721/07 (ECtHR 07 07, 2011).
- Antkowiak, T. (2002). Truth as Right and Remedy in International Human Rights Experience. *Michigan Journal of International Law*, 977.
- Bautista de Arellana v Colombia , 563/1993 (United Nations Human Rights Committee 10 27, 1995).
- Beck, L. D., & Henckaerts, J. M. (2005). *Customary International Humanitarian Law*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Bianchi, A. (2013). On Power and Illusion: The Concept of Transparency in International Law. A. Bianchi, & A. Peters içinde, *Transparency in International Law* (s. 9). Cambridge : Cambridge University Press.
- Brehm, M. (2007). The Arms Trade and States' Duty to Ensure Respect for Humanitarian and Human Rights Law. *Journal of Conflict and Security Law*, 359-387.
- Cambridge Dictionaries. (2022, 08 06). <https://dictionary.cambridge.org/>.
<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english:>
<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/transparency> adresinden alındı
- Case Concerning the Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States) (Judgment), ICJ Rep 392 (International Court of Justice 06 27, 1986).
- Caso Velásquez Rodríguez vs Honduras, Series C No 4 (IACtHR 07 29, 1988).
- Claude Reyes and Others v Chile, Series C No 151 (IACtHR 09 19, 2006).
- Cohen, A., & Shany, Y. (2012). Beyond the Grave Breaches Regime: The Duty to Investigate Alleged Violations of International Law Governing Armed Conflicts. M. Schmitt, & L. Arimatsu içinde, *Yearbook of International Humanitarian Law* (s. 61). The Hague: TMC Asser Press.
- Commission of Experts. (1994). *Final Report of the Commission of Experts Established Pursuant to Resolution 780 of the Security Council*. Geneva: UN.
- Cyprus v Turkey, 25781/94 (ECtHR 05 10, 2001).
- David, V. (2014). The Expanding Right to an Effective Remedy: Common Developments at the Human Rights Committee and the Inter-American Court. *British Journal of American Legal Studies*, 259-277.
- Desmet, E. (2018). The Un Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation : A Landmark or Window - Dressing ? An Analysis with Special Attention to the Situation of Indigenous Peoples. *South African Journal on Human Rights*, 71-103.
- Dörmann, K., & Serralvo, J. (2015). Common Article 1 to the Geneva Conventions and the Obligation to Prevent International Humanitarian Law Violations. *International Review of the Red Cross*, 707-736.
- Draper, L. (2014, 12 12). The Wedding That Became a Funeral: U.S. Still Silent One Year on From Deadly Yemen Drone Strike. *Newsweek*, s. 4.
- Droege, C. (2006). *International Commission of Jurists, The Right to a Remedy and to Reparation for Gross Human Rights Violations A Practitioners Guide*. Geneva: International Commission of Jurists.

- Focarelli, C. (2010). Common Article 1 of the 1949 Geneva Conventions: A Soap Bubble? *European Journal of International Law*, 158.
- Geiss, R. (2015). Common Article 1 of the Geneva Conventions : Scope and Content of the Obligation to Ensure Respect - Narrow but Deep or Wide and Shallow? H. Krieger içinde, *Inducing Compliance with International Humanitarian Law : Lessons from the African Great Lakes Region* (s. 417-441). Cambridge: Cambridge University Press.
- Groome, D. (2011). The Right to Truth in the Fight Against Impunity. *Berkeley Journal of International Law*, 198.
- Gupta, A., & Mason, M. (2014). A Transparency Turn in Global Environmental Governance. A. Gupta, & M. Mason içinde, *Transparency in Global Environmental Governance: Critical Perspectives* (s. 3). Cambridge: MIT Press.
- ICRC. (2007). International Humanitarian Law and the Challenges of Contemporary Armed Conflicts. *International Review of the Red Cross*, 719.
- ICRC. (2022, 08 13). *Customary IHL: Rule 158*. https://www.icrc.org/https://www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule158 adresinden alındı
- Imseis, A. (2005). Critical Reflections on the International Humanitarian Law Aspects of the ICJ Wall Advisory Opinion. *The American Journal of International Law*, 102-118.
- International Commission of Jurists. (2000). *Amicus Curie Brief Before the Inter-American Court of Human Rights in the Case of Efrain Bamaca Velasquez v Guatemala*. Geneva: International Commission of Jurists.
- Isayeva v. Russia, 57950/00 (ECtHR 02 24, 2005).
- José Vicente and Others v Colombia, 612/1995 (United Nations Human Rights Committee 06 14, 1994).
- Kessler, B. (2001). The Duty to Ensure Respect under Common Article 1 of the Geneva Conventions: Its Implications on International and Non-International Armed Conflicts. *German Yearbook of International Law*, 39.
- Klaaren, J. (2013). The Human Right to Information. A. Bianchi, & A. Peters içinde, *Transparency In International Law* (s. 225). Cambridge : Cambridge University Press.
- Koh, H. (2013, 05 07). *How to End the Forever War?* <http://opiniojuris.org/http://opiniojuris.org/wp-content/uploads/2013-5-7-corrected-koh-oxford-union-speech-as-delivered.pdf> adresinden alındı
- Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory (Advisory Opinion) , ICJ Rep 136 (International Court of Justice 07 09, 2004).
- Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons (Advisory Opinion), ICJ Rep. 226 (International Court of Justice 07 08, 1996).
- Lieblich, E. (2012). Show Us the Films: Transparency, National Security and Disclosure of Information Collected by Advanced Weapon Systems under International Law. *Israel Law Review*, 459.
- Margalit, A. (2014). The Duty to Investigate Civilian Casualties During Armed Conflict and Its Implementation in Practice. T. Gill içinde, *Yearbook of International Humanitarian Law* (s. 162). The Hague: TMC Asser Press.
- María del Carmen Almeida de Quinteros v Uruguay, 107/1981 (UN Human Rights Committee 07 21, 1983).

- McCann and Others v UK, 18984/91 (ECtHR 09 27, 1995).
- McDonagh, M. (2013). The Right to Information in International Human Rights Law. *Human Rights Law Review*, 25-55.
- Naftali, O. B. (2013). How Much Secrecy Does Warfare Need? A. Bianchi, & A. Peters içinde, *Transparency In International Law* (s. 360). Cambridge: Cambridge University Press.
- Naqvi, Y. (2006). The Right to the Truth in International Law: Fact or Fiction? *International Review of the Red Cross*, 271.
- Orellana, M. (2011). The Right of Access to Information and Investment Arbitration. *ICSID Review - Foreign Investment Law Journal*, 71.
- Palwankar, U. (1994). Measures Available to States for Fulfilling Their Obligation to Ensure Respect for International Humanitarian Law. *International Review of the Red Cross*, 9-26.
- Pasqualucci, J. (1994). The Whole Truth and Nothing but the Truth: Truth Commissions, Impunity and the Inter-American Human Rights System. *Boston University International Law Journal*, 369.
- Paulussen, C., Dorsey, J., & Boutin, B. (2016). *Towards a European Position on the Use of Armed Drones?: A Human Rights Approach*. 26: International Centre for Counter-Terrorism.
- Pejic, J. (2011). The Protective Scope of Common Article 3: More than Meets the Eye. *International Review of the Red Cross*, 189-225.
- Peled, R., & Rabin, Y. (2011). The Constitutional Right to Information. *Columbia Human Rights Law Review*, 357-382.
- Peters, A. (2013). Towards Transparency as a Global Norm. A. Bianchi, & A. Peters içinde, *Transparency in International Law* (s. 536). Cambridge: Cambridge University Press.
- Preuss, U. (2014). Transparency in International Law. *International Journal of Constitutional Law*, 827.
- Prosecutor v Bošković and Tarčulovski (Judgment), ICTY-04-82 (International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia 07 10, 2008).
- Prosecutor v Jean-Pierre Bemba Gombo (Decision on Confirmation of Charges), ICC-01/05-01/08 (International Criminal Court 06 15, 2009).
- Prosecutor v Sefer Halilović (Judgment), ICTY-01-48 (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia 11 16, 2005).
- Prosecutor v. Blaškić, IT-95-14-A (International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia 07 29, 2004).
- Rajapakse v Sri Lanka, 1250/2004 (United Nations Human Rights Committee 07 14, 2006).
- Robson, V. (2020). The Common Approach to Article 1: The Scope of Each State's Obligation to Ensure Respect for the Geneva Conventions. *Journal of Conflict and Security Law*, 101-115.
- Sarma v Sri Lanka, 950/2000 (UN Human Rights Committee 07 31, 2003).
- Sassoli, M. (2002). State Responsibility for Violations of International Humanitarian Law. *International Review of the Red Cross*, 401.

- Sassoli, M. (2014). IHL Mechanisms in Armed Conflict: Where is the Problem? M. Veuthey içinde, *Respecting International Humanitarian Law: Challenges and Responses* (s. 111). Sanremo: International Institute of Humanitarian Law.
- Schmitt, M., & Watts, S. (2020). Common Article 1 and the Duty to Ensure Respect. *International Law Studies*, 675-705.
- Társaság a Szabadságjogokért v Hungary, 37374/05 (ECtHR 04 14, 2009).
- Taylor, L. (2014, 02 19). *A Wedding that Became a Funeral: US Drone Attack on Marriage Procession in Yemen*. <https://www.hrw.org/https://www.hrw.org/report/2014/02/19/wedding-became-funeral/us-drone-attack-marriage-procession-yemen> adresinden alındı
- The International Commission of Jurists. (2012). *The ICJ Declaration on Access to Justice and Right to a Remedy in International Human Rights Systems*. Geneva: The International Commission of Jurists.
- The Turkel Commission. (2013). *The Public Commission to Examine the Maritime Incident of 31 May 2010, Israel's Mechanisms for Examining and Investigating Complaints and Claims of Violations of the Laws of Armed Conflict According to International Law*. Jerusalem: The Turkel Commission.
- Todeschini, V. (2015, 08 05). *Emerging Voices: The Right to a Remedy in Armed Conflict—International Humanitarian Law, Human Rights Law and the Principle of Systemic Integration*. Opinio Juris: <http://opiniojuris.org/2015/08/05/emerging-voices-the-right-to-a-remedy-in-armed-conflict-international-humanitarian-law-human-rights-law-and-the-principle-of-systemic-integration/> adresinden alındı
- Türk Dil Kurumu. (2022, 08 06). <https://www.tdk.gov.tr/>. <https://sozluk.gov.tr/> : <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- UN CCPR. (2011). *General Comment 34 (12 September 2011) UN Doc CCPR/C/GC/34*. Geneva: UN.
- UN Human Rights Committee. (2001). *General Comment 29*. Geneva: UN Human Rights Committee.
- UN Human Rights Committee. (2004). *General Comment 31*. Geneva: UN Human Rights Committee.
- UN Human Rights Council. (2009). *Goldstone Report - Report of the United Nations Fact Finding Mission on the Gaza Conflict*. Geneva: UN Human Rights Council.
- UN Human Rights Council. (2010). *Tomuschat Report - Report of the Committee of Independent Experts in International Humanitarian and Human Rights Laws to Monitor and Assess Any Domestic, Legal or Other Proceedings Undertaken by both the Government of Israel and the Palestinian Side*. Geneva: UN Human Rights Council.
- UNCHR. (1998). *Report of Special Rapporteur Submitted pursuant to Commission on Human Rights Resolution 1997/26' (28 January 1998) UN Doc E/CN.4/1998/40*. Geneva: UNCHR.
- UNGA. (1946). *Calling of an International Conference on Freedom of Information UN Doc A/RES/59(I)*. Geneva: UNGA.
- UNGA. (2013). *Report of the Special Rapporteur on the Promotion and Protection of Rights and Fundamental Freedoms While Countering Terrorism*. Geneva: UNGA.

- UNGA. (2014). *Right to the Truth*. Geneva: UNGA.
- UNHRC. (2014). *Ensuring Use of Remotely Piloted Aircraft or Armed Drones in Counter-Terrorism and Military Operations in Accordance with International Law, Including International Human Rights and Humanitarian Law*. Geneva: UNHRC.
- UNHRC. (2015). *Panel on Remotely Piloted Aircraft or Armed Drones in Counterterrorism and Military Operations*. Geneva: UNHRC.
- UNHRC. (2015). *Report of the Detailed Findings of the Independent Commission of Inquiry Established Pursuant to Human Rights Council Resolution S-21/1' (24 June 2015) UN Doc A/HRC/29/CRP.4*. Geneva: UNHRC.
- Villagran-Morales et al v Guatemala (Merits), Series C No 63 (IACtHR 11 19, 1999).
- Woods, C. (2015). *Sudden Death: America's Secret Drone Wars*. London : Hurst & Co.
- Yasa v Turkey, 22495/93 (ECtHR 09 02, 1998).
- Zegveld, L. (2003). Remedies for Victims of Violations of International Humanitarian Law. *International Review of the Red Cross*, 497.